

Bielovetska Lina Eduardivna – Lecturer of the Department of Foreign Languages and Professional Communication of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: akritova1lina@gmail.com

УДК 37(091)(477.63) "18"-19"

ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНІ УЧИЛИЩА У СИСТЕМІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ (друга половина XIX – початок XX ст.)

О. А. Білецький

У статті аналізуються механізми організації, зміст освіти церковно-парафіяльних училищ Катеринославщини у другій половині XIX – на початку XX століття; розглянуто розвиток відносин в освітній справі між Катеринославською єпархією і земствами; визначено роль церковної початкової школи у розвитку народної освіти губернії.

Ключові слова: народна освіта, церковно-парафіяльні училища, земство, єпархія.

Постановка проблеми. Сучасна система народної освіти України складається з багатьох типів і рівнів соціально-педагогічних інститутів (дитячі садки, школи, гімназії, інститути, університети тощо). Завдяки чіткій організації та управлінню з боку уряду та виконавчих органів самоврядування відбувається її поступовий розвиток, універсалізація знань та інтеграція до світового інформаційного суспільства.

В той же час, разом із швидкою інформатизацією української спільноти, на сучасному етапі її розвитку має місце переоцінка культурних і моральних цінностей, відбувається знецінення ідеалів національної і загальнолюдської традиції, родини. Саме у цих умовах необхідно звернути увагу на початкову школу – фундамент, на якому будується вихованість та моральність майбутньої особистості.

Педагогічна спадщина видатних педагогів, прогресивні ідеї яких суттєво вплинули на розвиток освіти в Україні, починаючи з другої половини XIX століття, свідчить про те, що саме початкова освіта повинна стояти у центрі загальної освітньої концепції. Підтвердженням цього є положення у таких державних документах, як «Закон України

про освіту», Національна державна програма «Освіта (Україна у XXI столітті)» та Національній доктрині розвитку освіти України.

Зародження і розвиток народної освіти в Україні не можна уявити без церковно-парафіяльних шкіл. Адже лише 150 років тому вони становили майже половину всіх початкових навчальних закладів. Історія церковно-парафіяльних шкіл сягає корінням у часи прийняття християнства, коли на Русі тільки почало поширюватися «книжне вчення». Хоча церковні школи і не прагнули дати народу обов'язкову освіту, вони все-таки допомогли навчити мільйони людей читати, писати і рахувати. Чим і принесли нашій державі величезну користь.

У більшості літератури з історії народної освіти дослідники вказували на відсталість змісту освіти і методів навчання у них. Однак останнім часом, у зв'язку із змінами, що відбуваються у суспільстві, виникає необхідність об'єктивного вивчення історії розвитку церковної освіти.

Глибокого вивчення вимагає визначення ролі церковно-парафіяльних училищ у розвитку народної освіти Катеринославської губернії (друга половина XIX – початок XX століття) – регіону, на території якого протиставлення церковної традиційної і земської прогресивної шкіл виявилось найбільш гостро.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню механізмів і процесів розвитку народної освіти на Катеринославщині упродовж періоду дослідження присвятили праці такі науковці, як Л. Лихачова, О. Мармазова, С. Нестерцова та інші. Дослідження особливостей розвитку освіти Донеччини, як одного з регіонів Катеринославської губернії, проводили Н. Темірова, Л. Терських, Г. Лях, А. Шевченко та інші.

Висвітленням тенденцій у розвитку системи освіти на Катеринославщині в рамках Східноукраїнського регіону займалися І. Живодьор, Н. Калениченко та Ж. Ільченко, В. Курило і В. Подов та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створенні за уставом 1804 року парафіяльні училища були затверджені як нижча ланка світських шкіл. Згідно з історичними джерелами церковна школа в Україні виступала основним традиційним джерелом базових знань. Ці заклади освіти підпадали під контроль Міністерства освіти, але викладати у них були повинні духовні особи [9, с 112–114].

На території Катеринославської губернії до 1864 року вся система народної освіти складалася з 29 однокласних церковно-парафіяльних

народних училищ [5, с. 96–98; 4, с. 21–49]. Курс навчання у них тривав три роки. Метою його було надання учням елементарних знань та утвердження в народі православної віри та релігійної моральності. Програма навчання складалася з читання псалтирю та часослову, основ християнської моралі, краснопису та засвоєння чотирьох елементарних математичних операцій. Окрім того, на Катеринославщині діяло 8 церковних двокласних училищ за положенням 1828 року, де навчання тривало 4–5 років, та 13 єпархіальних сільських однокласних шкіл [5, с. 98–154; 6, с. 150–162].

З появою у 1866 – 1870 рр. Катеринославського губернського та повітових земств церковне відомство починає втрачати першість у освітній справі. Причиною цього стало створення на території губернії земських шкіл, починаючи з 1869 року, коли було засновано першу земську школу у с. Мала Янісоль Олександрівського повіту. Головною перевагою земських початкових училищ було спрямування освітнього курсу на практичні інтереси населення. Важливим був навіть той факт, що навчання у земських школах Катеринославщини було більш дешевим, а у більшості випадків навіть просто безкоштовним, що привертало увагу селян [3, с. 129–132].

Як зазначається у звітах Катеринославського губернського земства 1874 – 1895 років, дуже часто у світських школах вчителями були особи, які пропагували революційні та атеїстичні ідеї. Тому церковні школи у Катеринославській губернії підтримувалися багаточисельними сільськими громадами. Окрім того, багато прогресивних педагогів другої половини XIX – початку XX століття підтримувало церковну освіту. Так, М. Пирогов, К. Ушинський наголошували, що справа народного виховання повинна бути освячена церквою, а школа повинна бути передоднем церкви [7, с. 25]. У той же час, відомий педагог С. Рачинський, який став ідеологом церковно-шкільного руху, підкреслював, що кращим з усіх можливих керівників початкової школи є священник [4, с. 13–17].

За період з 1876 по 1890 рік кількість церковно-парафіяльних шкіл зросла з 14 до 88 закладів, тобто майже у шість разів [8, с. 37–41]. Це пояснюється тим, що уряд усіляко підтримував духовне відомство, а отже і церковно-парафіяльні школи. Не виключено, що за такий спосіб держава більше піклувалася про моральне виховання підростаючого покоління, намагаючись прищепити благонамірні думки.

Так, у Бахмутському повіті у 1890 році кількість церковно-парафіяльних шкіл та учнів в них зросла, порівняно з 1876 роком, у

десять разів, у Катеринославському – у дев'ять, в Олександрівському – у вісім разів. Найбільша їх кількість була у Катеринославському, Новомосковському, Павлоградському та Верхньодніпровському повітах. За цей час на Катеринославщині за сприяння губернського земства та училищної ради при Святом Синоді було розроблено проекти та створено 17 двокласних церковно-парафіяльних училищ з терміном навчання 4–6 років. Викладання у них базувалося на програмах, затверджених училищною радою єпархії. До програми входили Закон Божий, церковнослов'янське читання, церковний спів, російська мова, краснопис. Протягом 5–6 років навчання в училищах викладали начатки російської і церковної історії, географії. Всі предмети, окрім арифметики, являли собою за уставом не окремі навчальні дисципліни, а вважалися розвитком і доповненням Закону Божого. При училищах було відкрито 10 недільних і 3 повторювальні школи для дорослих [3, с. 74–76].

Починаючи з 90-х років XIX століття, у земствах Катеринославської губернії поширюється думка про необов'язковість вивчення у початкових училищах дисциплін церковного спрямування. Причиною цього земства вважали бракування часу на вивчення школярами дійсно необхідних для практичної діяльності знань. Це викликало негативну реакцію з боку Святого синоду і Катеринославської єпархії. І результатом цього конфлікту став розрив взаємовідносин між земством і духовним відомством. Як зазначив С. Калінічев, голова Катеринославської земської училищної ради, «з цього моменту земська школа втратила могутнього союзника, а земство стало ворогом православ'я та церковної моралі» [2, с. 74–75].

Вже з 11 листопада 1896 року Катеринославська єпархія відмовляється від фінансової допомоги земств і зусиллями настоятеля Катеринославського Новопреображенського собору О. Зарікова, (мітрополіта Олексія) розробляє власний проект розвитку початкової освіти. Згідно з проектом, затвердженим Святим Синодом, на території губернії до 1900 року необхідно було організувати 37 церковно-парафіяльних однокласних і 12 двокласних початкових училищ. Згідно з статистичними даними Катеринославської єпархії за період з 1896 по 1908 рр. на території губернії зусиллями єпархіальної училищної ради було створено ще 148 церковних училищ різного рівню, недільних та повторювальних шкіл. І у 1908 році фактично на Катеринославщині діяло 542 заклади церковної освіти. До 1917 року ця цифра майже не змінювалася [3, с. 75–77].

Отже, церковно-парафіяльні училища відігравали позитивну роль у розвитку народної освіти Катеринославщини у другій половині XIX – на початку XX століття. Ця роль полягала у збереженні християнської освітньої традиції для широких верств населення.

Завдяки плідній співпраці з земськими органами освіти протягом періоду 1866–1896 років, Катеринославська єпархіальна училищна рада мала змогу покращити, вдосконалити зміст освіти у освітніх закладах свого відомства. Не зважаючи на труднощі, викликані неоднозначністю політики уряду, церковна освіта не стояла на одному місці, а рухалася і розвивалася. Разом з суспільними знаннями, нормами і правилами поведінки одним з головних завдань церковної школи залишалося моральне виховання учнів.

Висновки. Сьогодні використання ідей і досвіду організації церковних училищ може стати основою для створення підґрунтя концепції національно-патріотичного виховання. Церква постійно відіграє величезну роль у житті українців. Тому зрозуміло, чому такий видатний педагог, як Г. Ващенко, проголошує, що характерною рисою українця повинно стати служіння Богові і українському народу.

Література

1. Абрамов В. Очерк частной инициативы в деле народного образования России / В. А. Абрамов // Русская школа. – 1890. – № 8. – С. 113–114.
2. Новицкий Я. К истории народного образования в Екатеринославской губернии... [Оттиски из №52, 53, 58, 62, 63// Екатеринославских губернских ведомостей]. / Я. Новицкий – Екатеринослав, 1887. – 222 с.
3. О низших учебных заведениях духовного ведомства Екатеринославской губернии. – РДИА, Канцелярия Синода. (С.-Петербург). Департамент народного просвещения, ф.733, оп.92, д.292, л.64–259. 1895–1917 гг.
4. Рачинский С. А. Сельская школа: сборник статей / С. А. Рачинский [Сост., вступ. ст., коммент. Л. Ю. Стрелковой] – М.: Педагогика, 1883. – 173 с.
5. Списки двухклассных уездных народных училищ Одесского учебного округа по положению 1828 года (1863–1866 гг.) и прочее. – Архив Мариупольского краеведческого музея. – 254 с.
6. Список начальных училищ Харьковского учебного округа (1869 г.). – ХОА, ф.733, оп.207, ед. хр. 3368.– 253 с.
7. Ушинский К. Д. Биографические материалы. Переписка Ушинского с Корфом Н. Н. // Собр. соч. : В 11 т. – Т.2. – 224 с.
8. Чижевский П. Всеобщее обучение и земство / П. Чижевский. – СПб. : изд. справочно-педагогического бюро Лиги образования, 1910. – 188 с.
9. Фальборк Г. Народное образование в России / Г. Фальборк – СПб.: изд. О. Н. Поповой, 1905. – 264 с.

ЦЕРКОВНО-ПРИХОДСКИЕ УЧИЛИЩА В СИСТЕМЕ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЕКАТЕРИНОСЛАВЩИНЫ (вторая половина XIX - начало XX ст.)

А. А. Белецкий

В статье анализируются механизмы организации, содержание образования церковно-приходских училищ Екатеринославщины во второй половине XIX – начале XX столетия; рассмотрено развитие в области образования между Екатеринославской епархией и земствами; определена роль церковной начальной школы в развитии народного образования губернии.

Ключевые слова: народное образование, церковно-приходские училища, земство, епархия.

CHURCH SCHOOLS IN THE EDUCATION OF EKATERINOSLAV (second half of XIX – beginning of XX centuries)

O. A. Biletskyi

The article analyzes the mechanisms of the organization, the content of the education of the parish schools of Ekaterinoslav in the second half of the nineteenth and the beginning of the twentieth century; The development in the field of education between the Ekaterinoslav diocese and zemstvos is examined; the role of the church primary school in the development of the people's education of the province was determined.

Key words: Public education, parish schools, zemstvo, diocese.

Білецький Олексій Анатолійович – доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м.Слов'янськ, Україна). E-mail: sovestalex@yandex.ru

Biletskyi Olexiy Anatoliyovych – Associate Professor of the Department of Pedagogy of SHEE «Donbas State Pedagogical University» (Sloviansk, Ukraine). E-mail: sovestalex@yandex.ru